

सर्प र बेडाको उपमा

The Water-Snake and Raft Similes
Alagaddūpama Sutta

नेपाली

नेपाली · प्रारम्भिक अनुवाद · v1

01 अरिट्ठको हानिकारक दृष्टि

mn22-001

मैले यस्तो सुनेको छु—एक समय भगवान् श्रावस्तीमा, जेतवनस्थित अनाथपिण्डिकको आराममा विहार गरिरहनुभएको थियो। त्यस बेला पहिले गिद्ध मार्ने काम गरेका अरिट्ठ नामका भिक्षुमा यस्तो हानिकारक दृष्टि उत्पन्न भएको थियो: ‘भगवान्ले उपदेश गर्नुभएको धर्मलाई म यसरी बुझ्छु: भगवान्ले जुन कुराहरूलाई बाधक भन्नुभएको छ, तिनको सेवन गर्दा पनि तिनले बाधा पुऱ्याउन सक्दैनन्।’ धेरै भिक्षुले सुने: ‘पहिले गिद्ध मार्ने अरिट्ठ नामका भिक्षुमा यस्तो हानिकारक दृष्टि उत्पन्न भएको छ: “भगवान्ले उपदेश गर्नुभएको

धर्मलाई म यसरी बुझ्छु: भगवान्ले जुन कुराहरूलाई बाधक भन्नुभएको छ, तिनको सेवन गर्दा पनि तिनले बाधा पुऱ्याउन सक्दैनन्।” तब ती भिक्षु अरिट्ठकहाँ गए र उनलाई भने: ‘आवुसो अरिट्ठ, के तपाईंमा साँच्चै यस्तो हानिकारक दृष्टि उत्पन्न भएको छ: “भगवान्ले उपदेश गर्नुभएको धर्मलाई म यसरी बुझ्छु: भगवान्ले जुन कुराहरूलाई बाधक भन्नुभएको छ, तिनको सेवन गर्दा पनि तिनले बाधा पुऱ्याउन सक्दैनन्।”?’

mn22-002

‘हो, आवुसोहरू, म भगवान्ले उपदेश गर्नुभएको धर्मलाई यसरी नै बुझ्छु: “भगवान्ले जुन कुराहरूलाई बाधक भन्नुभएको छ, तिनको सेवन गर्दा पनि तिनले बाधा पुऱ्याउन सक्दैनन्।”’

mn22-003

तब ती भिक्षुले अरिट्ठलाई त्यस हानिकारक दृष्टिबाट हटाउन चाहेर प्रश्न गरे, तर्क गरे र सम्झाए: ‘आवुसो अरिट्ठ, त्यसो नभन्नुहोस्। भगवान्लाई नभनेको कुरा भनेको आरोप नलगाउनुहोस्। भगवान्माथि त्यस्तो आरोप लगाउनु उचित होइन; भगवान्ले त्यसो भन्नुहुन्न। आवुसो अरिट्ठ, भगवान्ले अनेक प्रकारले बाधक कुराहरूलाई बाधक भन्नुभएको छ; तिनको सेवन गर्दा तिनले अवश्य बाधा पुऱ्याउँछन्। भगवान्ले कामभोगलाई अल्प आस्वादयुक्त, धेरै दुःख र कष्ट दिने तथा अभ्र बढी हानि भएका भन्नुभएको छ। कामभोगलाई हाडको पञ्जरजस्ता ... मासुको टुक्राजस्ता ... परालको ज्वालाजस्ता ... अङ्गारको खाडलजस्ता ... सपनाजस्ता ... सापटी लिएका सामानजस्ता ... रुखको फलजस्ता ... कसाईको चक्कु र अचानोजस्ता ... भाला र सूलजस्ता ... सर्पको टाउकोजस्ता, धेरै दुःख र कष्ट दिने तथा अभ्र बढी हानि भएका भन्नुभएको छ।’ ती भिक्षुले यसरी प्रश्न गर्दा, तर्क गर्दा र सम्झाउँदा पनि अरिट्ठ आफ्नो त्यही हानिकारक दृष्टिमा

हठपूर्वक टाँसिएर अडिग रहे र भन्थे: ‘हो, आवुसोहरू, म भगवान्ले उपदेश गर्नुभएको धर्मलाई यसरी नै बुभुछु: “भगवान्ले जुन कुराहरूलाई बाधक भन्नुभएको छ, तिनको सेवन गर्दा पनि तिनले बाधा पुऱ्याउन सक्दैनन्।”’

mn22-004

ती भिक्षुले अरिट्ठलाई त्यस हानिकारक दृष्टिबाट हटाउन नसकेपछि भगवान्कहाँ गए, अभिवादन गरे र एकातिर बसे। एकातिर बसेर उनीहरूले भने: ‘भन्ते, पहिले गिद्ध मार्ने अरिट्ठ नामका भिक्षुमा यस्तो हानिकारक दृष्टि उत्पन्न भएको छ: “भगवान्ले उपदेश गर्नुभएको धर्मलाई म यसरी बुभुछु: भगवान्ले जुन कुराहरूलाई बाधक भन्नुभएको छ, तिनको सेवन गर्दा पनि तिनले बाधा पुऱ्याउन सक्दैनन्।” हामीले त्यसै कुरा सुन्यौँ। तब हामी उनीकहाँ गयौँ र सोध्यौँ: “आवुसो अरिट्ठ, के तपाईंमा साँच्चै यस्तो हानिकारक दृष्टि उत्पन्न भएको छ: ‘भगवान्ले उपदेश गर्नुभएको धर्मलाई म यसरी बुभुछु: भगवान्ले जुन कुराहरूलाई बाधक भन्नुभएको छ, तिनको सेवन गर्दा पनि तिनले बाधा पुऱ्याउन सक्दैनन्।’?” उनले भने: “हो, आवुसोहरू, म भगवान्ले उपदेश गर्नुभएको धर्मलाई यसरी नै बुभुछु: ‘भगवान्ले जुन कुराहरूलाई बाधक भन्नुभएको छ, तिनको सेवन गर्दा पनि तिनले बाधा पुऱ्याउन सक्दैनन्।’।” तब हामीले उनलाई त्यस हानिकारक दृष्टिबाट हटाउन चाहेर प्रश्न गयौँ, तर्क गयौँ र सम्झायौँ: “आवुसो अरिट्ठ, त्यसो नभन्नुहोस्। भगवान्माथि नभनेको कुरा भनेको आरोप नलगाउनुहोस्। त्यस्तो आरोप उचित होइन; भगवान्ले त्यसो भन्नुहुन्ना। भगवान्ले अनेक प्रकारले बाधक कुराहरूलाई बाधक भन्नुभएको छ; तिनको सेवन गर्दा तिनले अवश्य बाधा पुऱ्याउँछन्। भगवान्ले कामभोगलाई अल्प आस्वादयुक्त, धेरै दुःख र कष्ट दिने तथा अभ्र बढी हानि भएका भन्नुभएको छ। कामभोगलाई हाडको पञ्जरजस्ता ... मासुको टुक्राजस्ता ... परालको ज्वालाजस्ता ... अङ्गारको खाडलजस्ता ... सपनाजस्ता ... सापटी लिएका सामानजस्ता ... रुखको फलजस्ता ... कसाईको चक्कु

र अचानोजस्ता ... भाला र सूलजस्ता ... सर्पको टाउकोजस्ता, धेरै दुःख र कष्ट दिने तथा अभ्र बढी हानि भएका भन्नुभएको छ।” तर हामीले यसरी प्रश्न गर्दा, तर्क गर्दा र सम्झाउँदा पनि उनी त्यही हानिकारक दृष्टिमा हठपूर्वक टाँसिएर भन्थे: “हो, आवुसोहरू, म भगवान्ले उपदेश गर्नुभएको धर्मलाई यसरी नै बुझ्छु: ‘भगवान्ले जुन कुराहरूलाई बाधक भन्नुभएको छ, तिनको सेवन गर्दा पनि तिनले बाधा पुर्‍याउन सक्दैनन्।’” भन्ते, उनलाई त्यस दृष्टिबाट हटाउन नसकेपछि हामीले यो कुरा भगवान्लाई निवेदन गरेका हौं।’

mn22-005

तब भगवान्ले एक भिक्षुलाई भन्नुभयो: ‘भिक्षु, जाऊ, मेरो तर्फबाट पहिले गिद्ध मार्ने अरिट्ठ भिक्षुलाई बोलाऊ: “आवुसो अरिट्ठ, शास्ताले तपाईंलाई बोलाउनुभएको छ।”’ ‘हुन्छ, भन्ते,’ भनी ती भिक्षु अरिट्ठकहाँ गए र भने: ‘आवुसो अरिट्ठ, शास्ताले तपाईंलाई बोलाउनुभएको छ।’ ‘हुन्छ, आवुसो,’ भनी अरिट्ठ भगवान्कहाँ गए, अभिवादन गरे र एकातिर बसे। भगवान्ले उनलाई सोध्नुभयो: ‘अरिट्ठ, के तिमीमा साँच्चै यस्तो हानिकारक दृष्टि उत्पन्न भएको छ: “भगवान्ले उपदेश गर्नुभएको धर्मलाई म यसरी बुझ्छु: भगवान्ले जुन कुराहरूलाई बाधक भन्नुभएको छ, तिनको सेवन गर्दा पनि तिनले बाधा पुर्‍याउन सक्दैनन्।”?’ ‘हो, भन्ते, म भगवान्ले उपदेश गर्नुभएको धर्मलाई यसरी नै बुझ्छु: “भगवान्ले जुन कुराहरूलाई बाधक भन्नुभएको छ, तिनको सेवन गर्दा पनि तिनले बाधा पुर्‍याउन सक्दैनन्।”।’

mn22-006

‘हे मूढपुरुष, मैले उपदेश गरेको धर्म तिमीले त्यस्तो भनेर कसबाट बुझ्यौ? के मैले अनेक प्रकारले बाधक कुराहरूलाई बाधक भनेको छैनँ? तिनको सेवन गर्दा तिनले अवश्य बाधा पुर्‍याउँछन्। मैले कामभोगलाई अल्प आस्वादयुक्त, धेरै दुःख र कष्ट दिने तथा अभ्र बढी हानि भएका भनेको छु। मैले कामभोगलाई हाडको पञ्जरजस्ता ... मासुको टुक्राजस्ता ...

परालको ज्वालाजस्ता ... अङ्गारको खाडलजस्ता ... सपनाजस्ता ... सापटीका सामानजस्ता ... रुखको फलजस्ता ... कसाईको चक्कु र अचानोजस्ता ... भाला र सूलजस्ता ... सर्पको टाउकोजस्ता, धेरै दुःख र कष्ट दिने तथा अभ्र बढी हानि भएका भनेको छु। तर तिमीले आफ्नै गलत बुझाइले हामीमाथि नभनेको कुरा भनेको आरोप लगाउँछौ, आफूलाई हानि पुऱ्याउँछौ र धेरै अपुण्य सञ्चय गर्छौं। हे मूढपुरुष, यसले तिम्रो दीर्घकालसम्म अहित र दुःख गर्नेछ।’

mn22-007

तब भगवान्ले भिक्षुहरूलाई सोध्नुभयो: ‘भिक्षुहरू, तिमीहरू के ठान्छौ? पहिले गिद्ध मार्ने यो अरिट्ठ भिक्षुले यस धर्मविनयमा न्यानोपनसम्म पनि प्राप्त गरेको छ त?’ ‘कसरी हुन्थ्यो, भन्ते? छैन, भन्ते।’ त्यसो भनिएपछि अरिट्ठ चुप लागे, लज्जित भए, काँध झुकाए, टाउको निहुराए, उदास र निरुत्तर भएर बसे। उनलाई त्यस अवस्थामा देखेर भगवान्ले भन्नुभयो: ‘हे मूढपुरुष, तिमी आफ्नै यस हानिकारक दृष्टिले चिनिनेछौ। यस विषयमा म भिक्षुहरूलाई सोध्नेछु।’

mn22-008

तब भगवान्ले भिक्षुहरूलाई सोध्नुभयो: ‘भिक्षुहरू, के तिमीहरू पनि मैले उपदेश गरेको धर्मलाई यस अरिट्ठले जस्तै बुझ्छौ, जसले आफ्नै गलत बुझाइले हामीमाथि नभनेको कुरा भनेको आरोप लगाउँछ, आफूलाई हानि गर्छ र धेरै अपुण्य सञ्चय गर्छ?’ ‘त्यसो होइन, भन्ते। भगवान्ले अनेक प्रकारले बाधक कुराहरूलाई बाधक भन्नुभएको छ; तिनको सेवन गर्दा तिनले अवश्य बाधा पुऱ्याउँछन्। कामभोग अल्प आस्वादयुक्त, धेरै दुःख र कष्ट दिने तथा अभ्र बढी हानि भएका हुन्। भगवान्ले कामभोगलाई हाडको पञ्जरजस्ता ... सर्पको टाउकोजस्ता, धेरै दुःख र कष्ट दिने तथा अभ्र बढी हानि भएका भन्नुभएको छ।’ ‘साधु, साधु, भिक्षुहरू। तिमीहरूले मैले उपदेश गरेको धर्मलाई यसरी बुझ्नेको राम्रो हो। मैले अनेक

प्रकारले बाधक कुराहरूलाई बाधक भनेको छु; तिनको सेवन गर्दा तिनले अवश्य बाधा पुऱ्याउँछन्। कामभोग अल्प आस्वादयुक्त, धेरै दुःख र कष्ट दिने तथा अभ्र बढी हानि भएका हुन्। मैले तिनलाई हाडको पञ्जरजस्ता ... सर्पको टाउकोजस्ता, धेरै दुःख र कष्ट दिने तथा अभ्र बढी हानि भएका भनेको छु। तर अरिट्ठले आफ्नै गलत बुझाइले हामीमाथि नभनेको कुरा भनेको आरोप लगाउँछ, आफूलाई हानि गर्छ र धेरै अपुण्य सञ्चय गर्छ। त्यस मूढपुरुषको यसले दीर्घकालसम्म अहित र दुःख गर्नेछ। भिक्षुहरू, कामभोगबाट, कामसञ्ज्ञाबाट र कामवितर्कबाट अलग रहेर कामभोग सेवन गर्नु सम्भव छैन।’

02 सर्पलाई समात्ने सही तरिका

mn22-009

‘भिक्षुहरू, यहाँ कतिपय मूढपुरुषले धर्म अध्ययन गर्छन्—सुत्त, गेय, व्याकरण, गाथा, उदान, इतिवृत्तक, जातक, अद्भुतधर्म र वेदल्ल। धर्म अध्ययन गरेर पनि तिनको अर्थ प्रज्ञाले जाँच्दैनन्। अर्थ प्रज्ञाले नजाँच्दा ती धर्म उनीहरूको विचारमा स्पष्ट रूपमा बस्दैनन्। उनीहरू अरूलाई दोष लगाउन र वादविवादमा जित्न धर्म अध्ययन गर्छन्। जुन उद्देश्यका लागि धर्म अध्ययन गरिन्छ, त्यसको फल उनीहरूले अनुभव गर्दैनन्। गलत ढङ्गले ग्रहण गरिएको धर्मले उनीहरूको दीर्घकालसम्म अहित र दुःख गर्छ। किन? भिक्षुहरू, धर्म गलत ढङ्गले ग्रहण गरिएकाले।’

mn22-010

‘भिक्षुहरू, जस्तै कसैलाई सर्प चाहिएको छ र ऊ सर्प खोज्दै हिँडेको छ। उसले एउटा ठूलो सर्प देखेर त्यसको देह वा पुच्छर समात्छ। सर्प फर्केर उसको हात, पाखुरा वा अरु कुनै अङ्गमा डस्छ। त्यसले ऊ मर्छ वा मरणतुल्य दुःख पाउँछ। किन? सर्प गलत ढङ्गले

समातिएकाले। त्यसै गरी यहाँ कतिपय मूढपुरुषले सुत्त, गेय, व्याकरण, गाथा, उदान, इतिवुत्तक, जातक, अद्भुतधर्म र वेदल्ल अध्ययन गर्छन्; तर तिनको अर्थ प्रज्ञाले जाँच्दैनन्। अर्थ प्रज्ञाले नजाँच्दा ती धर्म उनीहरूको विचारमा स्पष्ट रूपमा बस्दैनन्। उनीहरू अरूलाई दोष लगाउन र वादविवादमा जित्न धर्म अध्ययन गर्छन्। जुन उद्देश्यका लागि धर्म अध्ययन गरिन्छ, त्यसको फल अनुभव गर्दैनन्। गलत ढङ्गले ग्रहण गरिएको धर्मले उनीहरूको दीर्घकालसम्म अहित र दुःख गर्छ। किन? धर्म गलत ढङ्गले ग्रहण गरिएकोले।’

mn22-011

‘तर भिक्षुहरू, यहाँ कतिपय कुलपुत्रले धर्म अध्ययन गर्छन्—सुत्त, गेय, व्याकरण, गाथा, उदान, इतिवुत्तक, जातक, अद्भुतधर्म र वेदल्ल। धर्म अध्ययन गरेर तिनको अर्थ प्रज्ञाले जाँच्छन्। अर्थ प्रज्ञाले जाँच्दा ती धर्म उनीहरूको विचारमा स्पष्ट रूपमा बस्छन्। उनीहरू अरूलाई दोष लगाउन वा वादविवादमा जित्न धर्म अध्ययन गर्दैनन्। जुन उद्देश्यका लागि धर्म अध्ययन गरिन्छ, त्यसको फल अनुभव गर्छन्। राम्ररी ग्रहण गरिएको धर्मले उनीहरूको दीर्घकालसम्म हित र सुख गर्छ। किन? धर्म राम्ररी ग्रहण गरिएकोले।’

mn22-012

‘भिक्षुहरू, जस्तै कसैलाई सर्प चाहिएको छ र ऊ सर्प खोज्दै हिँडेको छ। उसले एउटा ठूलो सर्प देखेर दुईमुखे लट्ठीले त्यसलाई राम्ररी थिच्छ र त्यसपछि त्यसको घाँटी राम्ररी समात्छ। सर्पले उसको हात, पाखुरा वा अरू अङ्गमा आफ्नो देह बेरे पनि त्यसकारण ऊ मर्दैन र मरणतुल्य दुःख पनि पाउँदैन। किन? सर्प राम्ररी समातिएकाले। त्यसै गरी यहाँ कतिपय कुलपुत्रले सुत्त, गेय, व्याकरण, गाथा, उदान, इतिवुत्तक, जातक, अद्भुतधर्म र वेदल्ल अध्ययन गर्छन्। तिनको अर्थ प्रज्ञाले जाँच्छन्; त्यसैले ती धर्म उनीहरूको विचारमा स्पष्ट

रूपमा बस्छन्। उनीहरू अरूलाई दोष लगाउन वा वादविवादमा जित्न धर्म अध्ययन गर्दैनन्। अध्ययनको उद्देश्यको फल अनुभव गर्छन्। राम्ररी ग्रहण गरिएको धर्मले उनीहरूको दीर्घकालसम्म लाभ, हित र सुख गर्छ। किन? धर्म राम्ररी ग्रहण गरिएकाले।’

mn22-013

‘त्यसैले भिक्षुहरू, मेरो भनाइको जुन अर्थ बुझ्छौ, त्यसलाई त्यसै गरी धारण गर। जुन भनाइको अर्थ बुझ्दैनौ, त्यस विषयमा मलाई वा विज्ञ भिक्षुहरूलाई सोध्नुपर्छ।’

03 पार तर्नका लागि बेडा

mn22-014

‘भिक्षुहरू, म तिमीहरूलाई धर्मलाई बेडासँग तुलना गरेर सिकाउँछु—पार तर्नका लागि, समातेर राख्नका लागि होइन। सुन, राम्ररी मन देऊ; म भन्छु।’ ‘हुन्छ, भन्ते,’ भिक्षुहरूले उत्तर दिए। भगवान्ले भन्नुभयो: ‘मानौं, बाटो हिँडिरहेको एक मानिसले ठूलो जलराशि देख्छ। यताको किनार शङ्का र भययुक्त छ; पारिको किनार सुरक्षित र निर्भय छ। तर यताबाट पार जान नहुन्छ छ, न पुल। ऊ विचार गर्छ: “यो ठूलो जलराशि छ; यताको किनार शङ्का र भययुक्त छ, पारिको किनार सुरक्षित र निर्भय छ। तर पार तर्न नहुन्छ छ, न पुल। बरु म घाँस, काठ, हाँगा र पात बटुलेर बेडा बाँध्छु। त्यसको सहारा लिई हातखुट्टाले प्रयास गर्दै सकुशल पार तर्छु।” त्यसैले उसले घाँस, काठ, हाँगा र पात बटुल्छ, बेडा बाँध्छ र त्यसको सहाराले हातखुट्टाले प्रयास गर्दै सकुशल पार तर्छ। पार पुगेपछि ऊ सोच्छ: “यो बेडाले मलाई ठूलो उपकार गर्‍यो। यसकै सहाराले हातखुट्टाले प्रयास गर्दै म सकुशल पार तर्रौं। अब यसलाई टाउकोमा बोकेर वा काँधमा उचालेर आफूले चाहेको ठाउँतिर जाऊँ।” भिक्षुहरू, तिमीहरू के ठान्छौ? त्यसो गर्ने मानिसले त्यस बेडाप्रति गर्नुपर्ने काम गरेको हुन्छ?’ ‘हुँदैन,

भन्ते।' 'उसले के गर्दा त्यस बेडाप्रति गर्नुपर्ने काम गरेको हुन्छ? पार पुगेपछि ऊ यस्तो सोचोस्: “यो बेडाले मलाई ठूलो उपकार गर्‍यो। यसकै सहाराले हातखुट्टाले प्रयास गर्दै म सकुशल पार तर्छु। अब यसलाई सुक्खा जमिनमा तानेर राख्नु वा पानीमा डुबाइदिऊँ, र आफूले चाहेको ठाउँतिर जाऊँ।” त्यसो गर्दा उसले त्यस बेडाप्रति गर्नुपर्ने काम गरेको हुन्छ। भिक्षुहरू, त्यसै गरी मैले धर्मलाई बेडाजस्तो, पार तर्नका लागि सिकाएको हुँ, समातेर राख्नका लागि होइन। धर्मलाई बेडासँग तुलना गरेर सिकाइएको बुझ्ने तिमीहरूले धर्मसमेत छोड्नुपर्छ भने अधर्म त भनै छोड्नुपर्छ।’

04 दृष्टिका छ आधार

mn22-015

‘भिक्षुहरू, यी छ दृष्टिका आधार छन्। कुन छ? नसुनेको साधारण मानिसले आर्यहरूलाई चिनेको हुँदैन, आर्यधर्ममा कुशल र प्रशिक्षित हुँदैन; सत्पुरुषहरूलाई चिनेको हुँदैन, सत्पुरुषको धर्ममा कुशल र प्रशिक्षित हुँदैन। उसले रूपलाई “यो मेरो हो, म यही हुँ, यो मेरो आत्मा हो” भनी हेर्छ। वेदनालाई, सञ्जालाई र संस्कारहरूलाई पनि “यो मेरो हो, म यही हुँ, यो मेरो आत्मा हो” भनी हेर्छ। जे देखिएको, सुनिएको, अनुभूत, जानिएको, प्राप्त, खोजिएको र मनले विचार गरिएको छ, त्यसलाई पनि त्यस्तै हेर्छ। “संसार नै आत्मा हो; म मृत्युपछि नित्य, स्थिर, शाश्वत, परिवर्तन नहुने भएर सधैं त्यस्तै रहनेछु” भन्ने दृष्टिका आधारलाई पनि “यो मेरो हो, म यही हुँ, यो मेरो आत्मा हो” भनी हेर्छ।’

‘तर सुनेको आर्यश्रावकले आर्यहरूलाई चिनेको हुन्छ, आर्यधर्ममा कुशल र राम्ररी प्रशिक्षित हुन्छ; सत्पुरुषहरूलाई चिनेको हुन्छ, उनीहरूको धर्ममा कुशल र राम्ररी प्रशिक्षित हुन्छ। उसले रूपलाई “यो मेरो होइन, म यो होइनँ, यो मेरो आत्मा होइन” भनी हेर्छ। वेदना, सञ्ज्ञा र संस्कारहरूलाई पनि त्यस्तै हेर्छ। जे देखिएको, सुनिएको, अनुभूत, जानिएको, प्राप्त, खोजिएको र मनले विचार गरिएको छ, त्यसलाई पनि “यो मेरो होइन, म यो होइनँ, यो मेरो आत्मा होइन” भनी हेर्छ। “संसार नै आत्मा हो; म मृत्युपछि नित्य, स्थिर, शाश्वत, परिवर्तन नहुने भएर सधैं त्यस्तै रहनेछु” भन्ने दृष्टिका आधारलाई पनि त्यस्तै हेर्छ। यसरी हेर्दा, नभएको कुराका कारण ऊ व्याकुल हुँदैन।’

05 व्याकुलता र आत्मदृष्टि

यसो भनिएपछि एक भिक्षुले भगवान्लाई सोधे: ‘भन्ते, बाहिरको कुरा नहुँदा व्याकुलता हुन सक्छ?’ भगवान्ले भन्नुभयो: ‘सक्छ, भिक्षु। यहाँ कसैले सोच्छ: “हाय, पहिले त्यो मेरो थियो, अब त्यो मेरो छैन! त्यो मेरो होस्, तर त्यो म पाउँदिनँ!” ऊ शोक गर्छ, थाक्छ, विलाप गर्छ, छाती पिटेर रुन्छ र मोहमा पर्छ। भिक्षु, यसरी बाहिरको कुरा नहुँदा व्याकुलता हुन्छ।’

‘भन्ते, बाहिरको कुरा नहुँदा पनि अव्याकुलता हुन सक्छ?’ ‘सक्छ, भिक्षु,’ भगवान्ले भन्नुभयो। ‘यहाँ कसैले यस्तो सोच्दैन: “हाय, पहिले त्यो मेरो थियो, अब त्यो मेरो छैन! त्यो मेरो होस्, तर त्यो म पाउँदिनँ!” ऊ शोक गर्दैन, थाक्दैन, विलाप गर्दैन, छाती पिटेर रुँदैन र मोहमा पर्दैन। यसरी बाहिरको कुरा नहुँदा पनि अव्याकुलता हुन्छ।’

‘भन्ते, भित्रको कुरा नहुँदा व्याकुलता हुन सक्छ?’ ‘सक्छ, भिक्षु,’ भगवान्ले भन्नुभयो। ‘यहाँ कसैको यस्तो दृष्टि हुन्छ: “संसार नै आत्मा हो; म मृत्युपछि नित्य, स्थिर, शाश्वत, परिवर्तन नहुने भएर सधैं त्यस्तै रहनेछु।” उसले तथागत वा तथागतका श्रावकले सबै दृष्टिका आधार, अडान, मनलाई छोप्ने आग्रह, जकडाइ र अनुशयको समूल नाशका लागि; सबै संस्कारको शमन, सबै उपधिको त्याग, तृष्णाको क्षय, विराग, निरोध र निर्वाणका लागि धर्म सिकाएको सुन्छ। तब सोच्छ: “अब म उच्छिन्न हुनेछु! म नष्ट हुनेछु! म अब रहनेछैनँ!” ऊ शोक गर्छ, थाक्छ, विलाप गर्छ, छाती पिटेर रुन्छ र मोहमा पर्छ। भिक्षु, यसरी भित्रको कुरा नहुँदा व्याकुलता हुन्छ।’

‘भन्ते, भित्रको कुरा नहुँदा पनि अव्याकुलता हुन सक्छ?’ ‘सक्छ, भिक्षु,’ भगवान्ले भन्नुभयो। ‘यहाँ कसैको यस्तो दृष्टि हुँदैन: “संसार नै आत्मा हो; म मृत्युपछि नित्य, स्थिर, शाश्वत, परिवर्तन नहुने भएर सधैं त्यस्तै रहनेछु।” उसले तथागत वा तथागतका श्रावकले सबै दृष्टिका आधार, अडान, मनलाई छोप्ने आग्रह, जकडाइ र अनुशयको समूल नाशका लागि; सबै संस्कारको शमन, सबै उपधिको त्याग, तृष्णाको क्षय, विराग, निरोध र निर्वाणका लागि धर्म सिकाएको सुन्छ। उसले यस्तो सोच्दैन: “अब म उच्छिन्न हुनेछु! म नष्ट हुनेछु! म अब रहनेछैनँ!” ऊ शोक गर्दैन, थाक्दैन, विलाप गर्दैन, छाती पिटेर रुँदैन र मोहमा पर्दैन। यसरी भित्रको कुरा नहुँदा पनि अव्याकुलता हुन्छ।’

‘भिक्षुहरू, कुनै परिग्रह नित्य, स्थिर, शाश्वत, परिवर्तन नहुने र सधैं त्यस्तै रहने भए, तिमीहरूले त्यसलाई ग्रहण गर्न सक्थ्यौ। के तिमीहरू त्यस्तो परिग्रह देख्छौ, जुन नित्य, स्थिर, शाश्वत, परिवर्तन नहुने र सधैं त्यस्तै रहन्छ?’ ‘देख्दैनौं, भन्ते।’ ‘साधु, भिक्षुहरू। म

पनि त्यस्तो परिग्रह देखिन्नं, जुन नित्य, स्थिर, शाश्वत, परिवर्तन नहुने र सधैं त्यस्तै रहन्छ।’

mn22-022

‘भिक्षुहरू, कुनै आत्मवादमा आसक्त हुँदा शोक, विलाप, दुःख, दुर्मनस्य र कष्ट उत्पन्न नहुने भए, तिमीहरू त्यसमा आसक्त हुन सक्थ्यौ। के तिमीहरू त्यस्तो आत्मवादमा आसक्ति देख्छौ, जसमा आसक्त हुँदा यी उत्पन्न नहुन्?’ ‘देख्दैनौं, भन्ते।’ ‘साधु, भिक्षुहरू। म पनि त्यस्तो आत्मवादमा आसक्ति देखिन्नं, जसमा आसक्त हुँदा शोक, विलाप, दुःख, दुर्मनस्य र कष्ट उत्पन्न नहोस्।’

mn22-023

‘भिक्षुहरू, कुनै दृष्टिको सहारा लिँदा शोक, विलाप, दुःख, दुर्मनस्य र कष्ट उत्पन्न नहुने भए, तिमीहरूले त्यसको सहारा लिन सक्थ्यौ। के तिमीहरू त्यस्तो दृष्टिको सहारा देख्छौ, जसको सहारा लिँदा यी उत्पन्न नहुन्?’ ‘देख्दैनौं, भन्ते।’ ‘साधु, भिक्षुहरू। म पनि त्यस्तो दृष्टिको सहारा देखिन्नं, जसको सहारा लिँदा शोक, विलाप, दुःख, दुर्मनस्य र कष्ट उत्पन्न नहोस्।’

mn22-024

‘भिक्षुहरू, आत्मा भए “यो मेरो आत्माको हो” भन्ने हुन्थ्यो?” ‘हुन्थ्यो, भन्ते।’ ‘आत्माको स्वामित्वमा पर्ने कुरा भए “यो मेरो आत्मा हो” भन्ने हुन्थ्यो?” ‘हुन्थ्यो, भन्ते।’ ‘तर आत्मा र आत्माको स्वामित्वमा पर्ने कुरा सत्य र वास्तविक रूपमा फेला नपर्दा, “संसार नै आत्मा हो; म मृत्युपछि नित्य, स्थिर, शाश्वत, परिवर्तन नहुने भएर सधैं त्यस्तै रहनेछु” भन्ने दृष्टि पूर्णतया मूर्खतापूर्ण हुँदैन र?’ ‘अरू के हुन्थ्यो, भन्ते? यो पूर्णतया मूर्खतापूर्ण नै हो।’

०६ अनित्यलाई आफ्नो नमान्नु

mn22-025

‘भिक्षुहरू, तिमीहरू के ठान्छौ—रूप नित्य हो कि अनित्य?’ ‘अनित्य हो, भन्ते।’ ‘जे अनित्य छ, त्यो दुःख हो कि सुख?’ ‘दुःख हो, भन्ते।’ ‘जे अनित्य, दुःख र परिवर्तनधर्मी छ, त्यसलाई “यो मेरो हो, म यही हुँ, यो मेरो आत्मा हो” भनी हेर्नु उचित छ?’ ‘छैन, भन्ते।’ ‘वेदना ... सञ्ज्ञा ... संस्कारहरू ... विज्ञान नित्य हुन् कि अनित्य?’ ‘अनित्य हुन्, भन्ते।’ ‘जे अनित्य छ, त्यो दुःख हो कि सुख?’ ‘दुःख हो, भन्ते।’ ‘जे अनित्य, दुःख र परिवर्तनधर्मी छ, त्यसलाई “यो मेरो हो, म यही हुँ, यो मेरो आत्मा हो” भनी हेर्नु उचित छ?’ ‘छैन, भन्ते।’

mn22-026

‘त्यसैले भिक्षुहरू, जुनसुकै रूप—अतीत, भविष्य वा वर्तमान; भित्री वा बाहिरी; स्थूल वा सूक्ष्म; हीन वा उत्कृष्ट; टाढाको वा नजिकको—सबै रूपलाई “यो मेरो होइन, म यो होइनँ, यो मेरो आत्मा होइन” भनी यथार्थ रूपमा सम्यक् प्रज्ञाले देख्नुपर्छ। जुनसुकै वेदना ... जुनसुकै सञ्ज्ञा ... जुनसुकै संस्कारहरू ... जुनसुकै विज्ञान—अतीत, भविष्य वा वर्तमान; भित्री वा बाहिरी; स्थूल वा सूक्ष्म; हीन वा उत्कृष्ट; टाढाको वा नजिकको—सबै विज्ञानलाई “यो मेरो होइन, म यो होइनँ, यो मेरो आत्मा होइन” भनी यथार्थ रूपमा सम्यक् प्रज्ञाले देख्नुपर्छ।’

mn22-027

‘भिक्षुहरू, यसरी देख्ने सुनेको आर्यश्रावक रूपबाट निर्वेदित हुन्छ, वेदनाबाट निर्वेदित हुन्छ, सञ्ज्ञाबाट निर्वेदित हुन्छ, संस्कारहरूबाट निर्वेदित हुन्छ र विज्ञानबाट निर्वेदित हुन्छ। निर्वेदबाट विराग हुन्छ; विरागबाट विमुक्त हुन्छ। विमुक्त हुँदा “विमुक्त भयो” भन्ने ज्ञान हुन्छ।

“जन्म क्षीण भयो, ब्रह्मचर्य पूरा भयो, गर्नुपर्ने काम सकियो, अब यस अवस्थाको पुनरावृत्ति छैन” भनी उसले जान्दछ।’

07 बन्धनबाट मुक्त चित्त

mn22-028

‘भिक्षुहरू, यस्तालाई अवरोधको तेर्सो बार हटाएको भिक्षु, खाई पुरेको भिक्षु, खम्बा उखेलेको भिक्षु, चुकुल खोलेको भिक्षु, फन्डा फारेको, भार बिसाएको र बन्धनमुक्त आर्य भनिन्छ।’

mn22-029

‘भिक्षुहरू, भिक्षुले कसरी तेर्सो बार हटाएको हुन्छ? उसको अविद्या त्यागिएको, जरा काटिएको, ताडको ठुटोजस्तो गरिएको, अस्तित्वहीन बनाइएको र भविष्यमा फेरि उत्पन्न नहुने हुन्छ। यसरी उसले तेर्सो बार हटाएको हुन्छ।’

mn22-030

‘भिक्षुहरू, भिक्षुले कसरी खाई पुरेको हुन्छ? उसको पुनर्भव उत्पन्न गर्ने जन्म-संसार त्यागिएको, जरा काटिएको, ताडको ठुटोजस्तो गरिएको, अस्तित्वहीन बनाइएको र भविष्यमा फेरि उत्पन्न नहुने हुन्छ। यसरी उसले खाई पुरेको हुन्छ।’

mn22-031

‘भिक्षुहरू, भिक्षुले कसरी खम्बा उखेलेको हुन्छ? उसको तृष्णा त्यागिएको, जरा काटिएको, ताडको ठुटोजस्तो गरिएको, अस्तित्वहीन बनाइएको र भविष्यमा फेरि उत्पन्न नहुने हुन्छ। यसरी उसले खम्बा उखेलेको हुन्छ।’

mn22-032

‘भिक्षुहरू, भिक्षुले कसरी चुकुल खोलेको हुन्छ? उसका पाँच तल्ला बन्धन त्यागिएका, जरा काटिएका, ताडका ठुटाजस्ता गरिएका, अस्तित्वहीन बनाइएका र भविष्यमा फेरि उत्पन्न नहुने हुन्छन्। यसरी उसले चुकुल खोलेको हुन्छ।’

mn22-033

‘भिक्षुहरू, भिक्षु कसरी भन्डा भारेको, भार बिसाएको र बन्धनमुक्त आर्य हुन्छ? उसको “म हुँ” भन्ने मान त्यागिएको, जरा काटिएको, ताडको ठुटोजस्तो गरिएको, अस्तित्वहीन बनाइएको र भविष्यमा फेरि उत्पन्न नहुने हुन्छ। यसरी ऊ भन्डा भारेको, भार बिसाएको र बन्धनमुक्त आर्य हुन्छ।’

mn22-034

‘भिक्षुहरू, यसरी चित्त विमुक्त भएको भिक्षुलाई इन्द्रसहितका देवता, ब्रह्मा र प्रजापतिले खोज्दा पनि “तथागतको विज्ञान यसमा आश्रित छ” भनी फेला पाउँदैनन्। किन? भिक्षुहरू, म भन्छु: तथागतलाई यही जीवनमा पनि यसरी खोजेर पत्ता लगाउन सकिँदैन।’

08 दुःख र दुःखको निरोध

mn22-035

‘भिक्षुहरू, मैले यसरी बोल्दा र सिकाउँदा पनि कतिपय श्रमण र ब्राह्मणले असत्य, व्यर्थ, भुटो र नभएको आरोप लगाउँछन्: “श्रमण गौतम विनाशवादी हुन्; उनी विद्यमान सत्त्वको उच्छेद, विनाश र अभाव सिकाउँछन्।” म त्यस्तो होइनँ र त्यसो भन्दिनँ, तापनि उनीहरूले ममाथि त्यही असत्य, व्यर्थ, भुटो र नभएको आरोप लगाउँछन्। भिक्षुहरू, पहिले पनि र अहिले पनि म दुःख र दुःखको निरोध नै प्रकट गर्छु। यसकारण अरूले तथागतलाई गाली

गरे, अपमान गरे, रिस उठाए वा दुःख दिए पनि तथागतमा रोष, असन्तोष वा चित्तको अप्रसन्नता हुँदैन। यसकारण अरूले तथागतको सत्कार, आदर, मान र पूजा गरे पनि तथागतमा हर्ष, सौमनस्य वा चित्तको उछाल हुँदैन। अरूले त्यसरी सत्कार, आदर, मान र पूजा गर्दा तथागतलाई यस्तो हुन्छ: “जुन कुरा पहिले नै पूर्ण रूपमा बुझिएको छ, त्यसैप्रति यस्तो सेवा गरिँदै छ।”

mn22-036

‘त्यसैले भिक्षुहरू, अरूले तिमीहरूलाई गाली गरे, अपमान गरे, रिस उठाए वा दुःख दिए पनि तिमीहरूले रोष, असन्तोष वा चित्तको अप्रसन्नता उत्पन्न गर्नु हुँदैन। अरूले तिमीहरूको सत्कार, आदर, मान र पूजा गरे पनि हर्ष, सौमनस्य वा चित्तको उछाल उत्पन्न गर्नु हुँदैन। त्यस्तो सत्कार, आदर, मान र पूजा हुँदा तिमीहरूलाई यस्तो होस्: “जुन कुरा पहिले नै पूर्ण रूपमा बुझिएको छ, त्यसैप्रति यस्तो सेवा गरिँदै छ।”

09 जे आफ्नो होइन, त्यो छोड्नु

mn22-037

‘त्यसैले भिक्षुहरू, जे तिमीहरूको होइन, त्यो छोड। त्यसलाई छोड्दा तिमीहरूको दीर्घकालसम्म हित र सुख हुनेछ। के तिमीहरूको होइन? रूप तिमीहरूको होइन; त्यो छोड। त्यसलाई छोड्दा दीर्घकालसम्म हित र सुख हुनेछ। वेदना तिमीहरूको होइन; त्यो छोड। त्यसलाई छोड्दा दीर्घकालसम्म हित र सुख हुनेछ। सञ्ज्ञा तिमीहरूको होइन; त्यो छोड। त्यसलाई छोड्दा दीर्घकालसम्म हित र सुख हुनेछ। संस्कारहरू तिमीहरूका होइनन्; ती छोड। तिनलाई छोड्दा दीर्घकालसम्म हित र सुख हुनेछ। विज्ञान तिमीहरूको होइन; त्यो छोड। त्यसलाई छोड्दा दीर्घकालसम्म हित र सुख हुनेछ। तिमीहरू के ठान्छौ? यस

जेतवनका घाँस, काठ, हाँगा र पात मानिसले लिएर गए, जलाए वा आफ्नो इच्छाअनुसार प्रयोग गरे भने “मानिसले हामीलाई लगिरहेको छ, जलाइरहेको छ वा इच्छाअनुसार प्रयोग गरिरहेको छ” भन्ने तिमीहरूलाई हुन्छ?” ‘हुँदैन, भन्ते।’ ‘किन?’ ‘भन्ते, ती हाम्रा आत्मा होइनन्, आत्माको स्वामित्वमा पर्ने पनि होइनन्।’ ‘भिक्षुहरू, त्यसै गरी जे तिमीहरूको होइन, त्यो छोड। त्यसलाई छोड्दा दीर्घकालसम्म हित र सुख हुनेछ। के तिमीहरूको होइन? रूप तिमीहरूको होइन; त्यो छोड। त्यसलाई छोड्दा दीर्घकालसम्म हित र सुख हुनेछ। वेदना ... सञ्ज्ञा ... संस्कारहरू ... विज्ञान तिमीहरूको होइन; त्यो छोड। त्यसलाई छोड्दा दीर्घकालसम्म हित र सुख हुनेछ।’

10 स्पष्ट धर्म र मार्गका फल

mn22-038

‘भिक्षुहरू, मैले यसरी राम्ररी व्याख्या गरेको धर्म स्पष्ट, खुला, प्रकाशित र फाटेका टालाबाट मुक्त छ। यसरी राम्ररी व्याख्या गरिएको, स्पष्ट, खुला, प्रकाशित र फाटेका टालाबाट मुक्त धर्ममा जो भिक्षु अर्हत् हुन्, जसका आस्रव क्षीण भएका छन्, ब्रह्मचर्य पूरा गरेका छन्, गर्नुपर्ने काम गरेका छन्, भार बिसाएका छन्, आफ्नो सच्चा लक्ष्य प्राप्त गरेका छन्, भवका बन्धन पूर्ण रूपमा नष्ट गरेका छन् र सम्यक् ज्ञानले विमुक्त भएका छन्—तिनीहरूको पुनर्भवको चक्र देखाउन बाँकी रहँदैन।’

mn22-039

‘भिक्षुहरू, मैले यसरी राम्ररी व्याख्या गरेको धर्म स्पष्ट, खुला, प्रकाशित र फाटेका टालाबाट मुक्त छ। यस धर्ममा जसका पाँच तल्ला बन्धन त्यागिएका छन्, ती सबै औपपातिक जन्म लिने, त्यहीँ परिनिर्वाण प्राप्त गर्ने र त्यस लोकबाट फर्केर नआउने हुन्छन्।’

mn22-040

‘भिक्षुहरू, मैले यसरी राम्ररी व्याख्या गरेको धर्म स्पष्ट, खुला, प्रकाशित र फाटेका टालाबाट मुक्त छ। यस धर्ममा जसका तीन बन्धन क्षीण भएका छन् र राग, द्वेष र मोह पातलिएका छन्, ती सबै सकृदागामी हुन्; यस लोकमा एकपटक मात्र फर्केर आएर दुःखको अन्त्य गर्नेछन्।’

mn22-041

‘भिक्षुहरू, मैले यसरी राम्ररी व्याख्या गरेको धर्म स्पष्ट, खुला, प्रकाशित र फाटेका टालाबाट मुक्त छ। यस धर्ममा जसका तीन बन्धन क्षीण भएका छन्, ती सबै स्रोतापन्न हुन्—दुर्गतिमा नभर्ने, निश्चित र सम्बोधितर्फ उन्मुख।’

mn22-042

‘भिक्षुहरू, मैले यसरी राम्ररी व्याख्या गरेको धर्म स्पष्ट, खुला, प्रकाशित र फाटेका टालाबाट मुक्त छ। यस धर्ममा जो धर्मानुसारी र श्रद्धानुसारी भिक्षु छन्, ती सबै सम्बोधितर्फ उन्मुख छन्।’

mn22-043

‘भिक्षुहरू, मैले यसरी राम्ररी व्याख्या गरेको धर्म स्पष्ट, खुला, प्रकाशित र फाटेका टालाबाट मुक्त छ। यस धर्ममा जसमा मप्रति श्रद्धामात्र र प्रेममात्र छ, ती सबै स्वर्गतर्फ उन्मुख छन्।’ भगवान्ले यसो भन्नुभयो। ती भिक्षुहरूले प्रसन्न भएर भगवान्को वचनमा अभिनन्दन गरे।

Sources & attribution

Pāli · Mahāsaṅgīti edition, SuttaCentral / bilara-data

<https://suttacentral.net/mn22/pli/ms>

Ancient Pāli root: public domain; SuttaCentral-created contributions: CC0 unless otherwise specified

English · Thanissaro Bhikkhu, Access to Insight (BCBS Edition)

<https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/mn/mn.022.than.html>

CC BY-NC 4.0 · noncommercial use

Consultation source; English text is not included in this edition.

Consultation source (English not selected): © 2004 Thanissaro Bhikkhu. Access to Insight (BCBS Edition), revised 30 November 2013. CC BY-NC 4.0. Full discourse wording preserved; translator introduction and notes excluded, footnote reference markers removed, whitespace normalized and paragraphs grouped for alignment. <https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/mn/mn.022.than.html>. ATI English translation consulted as a reference; not included in this edition. Modern translation rights are preserved.

Access to Insight license: The consulted English source remains licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). Preserve attribution, the license link and an indication of changes.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Pāli source and changes: The Mahāsaṅgīti Pāli root text is public domain, supplied by SuttaCentral / bilara-data under CC0 1.0. Roman Pāli was mechanically transliterated to Devanagari, with source passage IDs retained. No project restriction is added to that public-domain material.

<https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/>.

Editorial status: Any included Nepali and Hindi text is an AI-generated draft, prepared using the Pāli with consultation of the ATI English edition. These drafts have not yet been validated by the project editor or language experts. Alignment is by sentence or meaning group, with broader groups where source editions abbreviate or reorder repetitions.

The Pāli base is the identifiable Mahāsaṅgīti edition supplied by SuttaCentral, pinned to an upstream Git commit. It is not claimed to be a uniquely authentic reconstruction of the Buddha’s exact spoken words.

All 356 discourse-body source segments mn22:1.1–47.4 are included, in order, without omission. The two title metadata entries and mn22:47.5 recitation colophon are recorded separately in sourceCoverage.

Nepali and Hindi are new direct-Pāli translations, not translations of the English. They require human editorial and language-expert validation. No verified reusable complete Nepali edition was found in the researched sources. The available Rahul Sankrityayan Hindi legacy transcription explicitly has an unreadable missing middle section and lacks text-specific reuse clearance in the checked copy; it was not reused. ePitaka’s site-wide CC BY claim did not establish text-specific permission for its stated modern source translations; its wording was not copied.

The English text comprises all 96 direct discourse paragraphs from ATI’s chapter. The translator’s introduction and explanatory footnotes are not presented as the Buddha’s discourse. Footnote reference markers were removed with the omitted footnotes; spelling, brackets, punctuation and ellipses otherwise remain as published, with whitespace normalized.

Alignment is by complete narrative or teaching passage. ATI often abbreviates repeated speech or uses a different textual reading; those abbreviations remain in English, while the retained Pāli and direct Nepali/Hindi follow the Mahāsaṅgīti edition. A clicked Pāli word highlights its whole meaning passage, not a verified one-to-one word translation.

Pāli abbreviations ... and ...pe... are retained as ellipses in Nepali and Hindi rather than silently expanded. Technical teaching genres (sutta, geyya, veyyākaraṇa, gāthā, udāna, itivuttaka, jātika, abbhutadhamma, vedalla) are transliterated rather than reduced to approximate modern genres.

At mn22:15–16 the three Pāli formulas are rendered in their Pāli order: “this is mine; I am this; this is my self.” The ATI English formulation uses a different order and wording; it is preserved unchanged.

At mn22:14.1 dhammā/adhammā retains its interpretive breadth as “धर्म/अधर्म”; the raft is used to cross before it is put aside, not abandoned before practice.

At mn22:36 tathāgata occurs in a discussion of a liberated bhikkhu. The Pāli term is retained rather than restricting the sentence to the historical Buddha. ananuvijja is rendered as not discoverable/traceable through such identification, not as a claim about a hidden substantial self.

At mn22:42.2 vaṭṭaṃ tesaṃ natthi paññāpanāya is read as no remaining round of rebirth for manifestation/designation. chinnapilotika’s rag/patchwork metaphor is retained literally; both expressions merit specialist editorial review.

The final attainment paragraphs preserve the Mahāsaṅgīti wording, including its repeated opening refrain. ATI adds a closing refrain and explanatory brackets in these paragraphs; these remain only in the copied English.

AI and source/review disclosures belong in the source panel and print/PDF appendix, not repeatedly in the reading paragraphs. English copyright, attribution and noncommercial conditions remain applicable to that edition and any adaptations.

Independent review clarified the optative rhetorical conditions at mn22:22–24 in Nepali and Hindi (reading passages 021–023). These sentences do not command clinging: the immediately following dialogue denies finding any permanent possession or harmless self/view-clinging. Duplicated introductory understanding

formulas were removed from Ariṭṭha's repeated replies, without changing his claim. āghāta in the praise/blame passage is rendered रोष (anger), not bodily or psychological injury.

Licenses and permitted reuse

Project teaching content: Copyright © 2026 dharma.media, only for project contributions in which copyright is held. To the extent dharma.media holds copyright or related rights in project-authored editorial contributions and any included Nepali/Hindi drafts, captions, alignment annotations or illustrations, those contributions are offered under CC BY-NC 4.0. Credit dharma.media, identify the edition and changes, and preserve all supplied source, copyright, license and disclaimer notices. No exclusive rights are claimed in ancient teachings, public-domain material, facts or AI output to the extent it is not legally protectable. CC BY-NC 4.0 legal code.

Software and collections: MIT applies to the website software, not all contents of this PDF. This PDF is a collection whose texts, fonts and optional illustrations retain their separate licenses; it is not an unrestricted MIT or CC0 work. Project license-page deployment URL: <https://dharma.media/licenses.html>. Canonical upstream license links here remain available independently of that project deployment.

Fonts embedded in this PDF: Noto Serif Devanagari Regular and Medium carry Copyright 2019 Google Inc. All Rights Reserved. Noto Serif Regular and Bold carry Copyright 2015-2021 Google LLC. All Rights Reserved. The preserved upstream static-font notice is Copyright 2018 The Noto Project Authors (github.com/googlei18n/noto-fonts). All four embedded font files are licensed under the SIL Open Font License 1.1 (OFL-1.1). The website's separate variable font carries Copyright 2022 The Noto Project Authors (<https://github.com/notofonts/devanagari>). Upstream notices are retained in the project's assets/fonts directory. Font embedding does not place this document's text under the OFL. <https://openfontlicense.org/open-font-license-official-text/>.

No endorsement: No affiliation or endorsement by Thanissaro Bhikkhu, Access to Insight, SuttaCentral, Google or the Noto Project is implied. AI drafts have not been validated by a language expert; AI illustrations are interpretations, not historical records.

Dharma · A curated reading library · MN 22

Prepared for quiet reading, study, and free distribution.